Iz života Edith Stein[1]

K. V.

Tko je Edith Stein? Krštena Židovka, filozof, pedagog, angažirana katolička intelektualka, redovnica karmelićanka, autor pedagoških, filozofskih i duhovnih spisa te konačno žrtva nacizma. Blaženica i svetica Crkve Katoličke. A tko sam ja da o njoj govorim? Odmah ću reći: ja nisam nikakav ekspert za filozofsko i teološko djelo te nesumnjivo značajne osobe. Veoma su mi površno poznati njeni doprinosi na području filozofije, a nikako mistične i asketične teologije te se u to ne kanim pačati, osim toga o tim aspektima njene djelatnosti pisali su u nas drugi, kompetentniji. Mene je zainteresiralo njeno autobiografsko djelo 'Aus dem Leben einer jüdischen Familie' — 'Iz života jedne židovske obitelji', koje sam bio počeo prevoditi na hrvatski. Ono nam otkriva stanje njemačkog građanskog društva, i u njemu ulogu njemačkog židovstva te duhovna strujanja u Njemačkoj na kraju XIX i početku XX st. dakle u vremenu koje je prethodilo nacističkoj strahovladi i, dakako, mjesto Edith Stein u tim zbivanjima. Mišljenja sam, da slike iz njenog života i djelovanja među ljudima mogu bitno upotpuniti dojmove iz njenih spisa, posebno onih duhovnih, a i pristupačnije su za one koji se s njom prvi put susreću.

Posao prevođenja morao sam prekinuti na neodređeno vrijeme. Ipak, prevođenje, ako se ozbiljno shvati, zahtijeva neko udubljivanje u materiju. Tako sam došao do daljnjih izvora, posebno do relativno nedavno otkrivene zbirke njenih pisama poljskom filozofu Romanu Ingardenu, koja pružaju dublji uvid u njena razmišljanja i osjećanja. To će biti moji glavni izvori i oko toga će se kretati moje izlaganje (sekundarna i tercijarna literatura o njenim spisima je dakako ogromna, ali se na nju ne možemo osvrtati).

Najprije kratak opis života i djelovanja Edith Stein: Rođena je 1891 u Breslavi (tada Breslau u Njemačkoj, a danas Wroclaw u Poljskoj) kao najmlađe od sedmero djece. Mati je rano ostala udovica te je ogromnim marom i poduzetnosti uspjela nastaviti posao svog muža — imao je trgovinu drvom — otplatiti muževljeve dugove i postaviti na noge svoju brojnu djecu. Majka je bila pobožna Židovka, no djeca su, uključivši Edith, odrasla bez vjerskih uvjerenja. Ono što je materi ipak uspjelo, jest svima prenijeti visoke

[1] Predavanje koje je autor održao u dva navrata tokom 2009. godine.

moralne zasade u odnosima prema ljudima i društvu. Kao dijete Edithu su učili napamet stihove:

Wer einmal lügt, dem glaubt man nicht
und wenn er auch die Wahrheit spricht.

Tko jednom laže, ne vjeruju mu ni kad istinu kaže.

Njena visoka nadarenost pokazala se već odrana, pa ipak je svojevoljno prekinula srednju školu i na godinu dana otišla starijoj sestri u Hamburg da joj pomaže oko djece i u kućanstvu. Tu se već vidi njena karakterna crta: održavala je žive veze i kontakte s vršnjacima oba spola u užoj i široj obitelji, školi, na studiju i drugdje, ali kad bi se odlučila na promjenu životne sredine, nije oklijevala niti žalila. Jedan dio tako prekinutih veza održala bi prepiskom.

1911. upisuje filozofiju (smjerovi uža filozofija, povijest, psihologija i njemački) na sveučilištu u Breslavi. Odmah se aktivirala u životu studentskih krugova; njih je već otprije djelomice znala preko starije sestre Erne koja je studirala medicinu. Nezadovoljna onim što joj je pružao studij u Breslavi, a i na poticaj svog bratića, kasnije glasovitog matematičara Richarda Couranta (mati joj je bila rođena Courant) godine 1913 odlazi u Göttingen, te tu postaje učenica poznatog filozofa Edmunda Husserla, kod kojeg diplomira nastavni smjer i kasnije, 1917 u Freiburgu, brani doktorsku radnju iz filozofije.

Edith je aktivno sudjelovala u studentskim zbivanjima kako u Breslavi tako i u Göttingenu; ta su zbivanja bila veoma živahna, i pružala su mogućnosti raznovrsnog angažmana. Na oba sveučilišta postojalo je neformalno udruženje studenata filozofije. Ono bi organiziralo cikluse predavanja, koja su katkad bitno nadopunjavala fakultetski program. Tako su u Breslavi stavili težište na pedagoške i metodičke teme koje su manjkale u tamošnjem curriculumu, dok su u Göttingenu na taj način omogućili predavanja Maxa Schelera koji iz formalnih razloga tada nije smio predavati na sveučilištu.

Kako je u međuvremenu izbio Svjetski rat, godinu dana dobrovoljno radi kao bolničarka u zaraznom lazaretu u Češkoj. Nakon toga Husserlova asistentica na sveučilištu u Freiburgu. Planovi da se habilitira nisu se ostvarili, moralni i gospodarski slom nakon poraza Njemačke u Svjetskom Ratu doveli su Edith do osobne i svjetonazorne krize. Edith Stein je bila velik njemački patriot. Pruski državni sistem smatrala je uzornim — odbacujući dakako pretjeranosti i trijumfalizam, koji bijaše zavladao nakon francusko-pruskog

rata. Smatrala je svojom dužnosti, da nakon izbijanja rata sve što ima i što jest stavi na raspolaganje državi, te da sve to, kad pogibelj prođe 'od nje primi natrag na dar'. Još 1917 pisala je prijatelju u Poljsku: 'Cilj Entente jest da udavi Srednju Evropu prije nego li se rodila, ali to im ne će uspjeti'.

Ono pak što će prosječan današnji čitalac ponajmanje očekivati jest snažan njemački nacionalni osjećaj znatnog dijela njemačkog židovstva; o tome svjedoči i niz mjesta u njenoj autobiografiji. Već spomenuti njen rođak matematičar Richard Courant bio je na zapadnoj bojišnici ranjen i odlikovan te je i nakon ranjavanja ostao u vojsci radeći na stručnom poslu. Edithin docent Reinach iz Göttingena, također Židov, kad su ga 1914 upitali: "Morate li i Vi pod oružje?" odgovara: "Ne da moram, već smijem!" Husserlova oba sina bila su na bojišnici, jedan je bio teško ranjen a drugi je pao (Husserlovi su bili pokršteni Židovi). Edithin šurjak Hans Biberstein je kao kapetan ogromnim zalaganjem uspio svoju jedinicu nakon sloma sretno i bez gubitaka vratiti kući s istočnog fronta. Kad je u njezinom zavičaju Šleskoj održan plebiscit kojim se trebalo odlučiti o sudbini nekih miješanih teritorija Courantovi i Steinovi su se spremno angažirali na njemačkoj strani. U svoje su stanove primili na konak pedesetak rođaka i poznatih koji su bili došli da glasaju za Njemačku. Kad su ti teritoriji ipak pripali Poljskoj velik broj Židova je prodao sve i preselio se u Njemačku u strahu od progona, koji su zavladali po Poljskoj i Ukrajini (poznati su pogromi Židova u Lavovu 1918).

Kad se sve to uzme u obzir vidi se koliko je teži zločin i teža tragedija ono što se dogodilo njemačkim Židovima kasnije u Trećem Reichu.

Nakon sloma 1918 piše: "ne može biti, da odjednom čitavoj povijesti okrenemo leđa". A nešto kasnije nakon kaosa kapitulacije i revolucije: "Tko je odrastao za vrijeme rata ili čak poslije njega, taj ne može imati pravu predodžbu o sigurnosti, u kojoj smo živjeli do 1914. Mir, sigurno imanje, postojani društveni odnosi, sve to bilo nam je neoboriva životna podloga".

S druge strane, studij i kontakti u Göttingenu znatno su utjecali na njene nazore o svijetu. Ponajprije udubljivanje u Husserlovu filozofiju tzv. fenomenološkog usmjerenja: tu je u vladajućoj atmosferi idealističke filozofije osjetila 'osvježavajući dah' mišljenja, koji fenomene shvaća ozbiljno i objektivno. Još više nego sam Husserl u tom su pogledu na nju utjecali njegovi učenici Reinach, von Hildebrand, Conrad-Martius, koji su odlazeći dalje od Husserla ideju fenomenologije konsekventno razvili u kršćanskom duhu. U istom smjeru djelovao je na nju legendarni Max Scheler. Edith piše: "...nikad poslije nisam susrela čovjeka, iz kojeg bi zračila tako 'čista genijalnost'. Bilo je to vrijeme kad je bio pun svojih katoličkih ideja. To je za mene bio prvi

dodir s meni dotad posve nepoznatim svijetom. Tu još nisam došla do vjere, ali otvorio mi se nov universum fenomena, kraj kojih nisi mogao slijepo proći. Odjednom je preda mnom stajao svijet vjere i s mojih očiju su pale ljuske prosvjetiteljskih predrasuda u kojima sam bila odrasla. U tom su svijetu živjeli ljudi s kojima sam dnevno saobraćala i divila im se".

Treba spomenuti da je u to doba Göttingen bio centar ne samo 'objektivne filozofije' već i logički strogo zasnovane matematike, te su tu postojale značajne dodirne točke. Već spomenuti Adolf Reinach se u svom radu o tzv. ordinalnim brojevima kritički suočava s otkrićima matematičara i logičara Fregea. Sama Edith Stein, iako joj u školi matematika nije išla baš najbolje, u jednom pismu suvereno rezimira habilitacijsku radnju prijatelja Hansa Lippsa (inače jedne svoje nesretne ljubavi) koja se bavi filozofskim aspektima antinomija teorije skupova i iz toga nastale matematičke tzv. teorije kategorija.

Kroz sva ta zbivanja Edith se polako kretala prema kršćanstvu...

Već spomenuti visoki stupanj moralnosti stečen u obitelji bio je svojevrsna odskočna daska za put u katolicizam, koji joj je pružio pravu podlogu za taj moral.

Posebno značajnu ulogu imalo je osobno svjedočanstvo Adolfa Reinacha i njegove supruge Anne, s kojima se bila sprijateljila. Reinach je na bojišnici doživio osobno obraćenje te se za vrijeme jednog dopusta zajedno sa suprugom krstio u Evangeličkoj Crkvi. Nakon što je Reinach poginuo, Edith je na molbu Anne došla k njoj u Göttingen da joj pomogne srediti njegovu znanstvenu ostavštinu. Očekivala je Annu slomljenu teškim gubitkom (oboje je bilo još mlado), a zatekla je smirenu osobu, koja je tešku sudbinu primila kao križ iz Božje ruke. [2]
Kad je odlazila, Anne i Pauline ponudile su joj da uzme na put koju knjigu iz njihove knjižnice; bila je to autobiografija Terezije Avilske. Kažu da je pročitavši rekla sama sebi: -To je istina.

Nastavak je karakterističan za Edith Stein: odmah je otišla je u knjižaru, kupila Katekizam Katoličke Crkve i Rimski Misal. Kad je oboje proučila, obratila se svećeniku u obližnjoj crkvi nakon mise i zamolila ga za krštenje. Kad ju je ovaj upitao tko ju poučava u vjeri, odgovorila mu je "velečasni, ispitajte me".

[2] I Anne i njena šurjakinja Adolfova sestra Pauline su ubrzo nakon toga ušle u Crkvu Katoličku i postale benediktinke, prva kao redovnica a druga kao oblata. Obje su uspjele izbjeći progon i deportaciju.

Njen duhovni život bio je ispunjen dubokom molitvom, posebno liturgijskom. Veliki bi petak znala provesti čitav dan klečeći u crkvi benediktinske opatije Beuron — to klečanje je bio jedini vanjski znak njenog sudjelovanja u liturgijskim činima toga dana. Bila je rezervirana prema živim liturgijskim pokretima i raspravama koje su se, davno prije II Vatikanskog Koncila već vodile u Njemačkoj. Smatrala je neprirodnim suprotstavljanje tradicionalne osobne molitve, koju se označavalo 'subjektivnom' prema tzv. 'objektivnoj' liturgijskoj — smatrala je da se pretjerano naglašava njen zajedničarski karakter. Kad kažem 'liturgijskoj' onda se tu misli kako misa tako i časoslov, koji je svakodnevno molila i prije nego što je postala redovnicom.

Za Edith Stein je i najintimnija molitva u potpunoj osami morala imati i liturgijsku općecrkvenu komponentu. U eseju 'Molitva Crkve', koji je izašao 1936 piše:

Svaka prava molitva jest molitva Crkve. Po svakoj molitvi događa se nešto u Crkvi, i tu zapravo ujedno moli i Crkva, jer Duh koji u njoj živi, moli za nas u svakoj duši s neizrecivim uzdasima (Rim. 8,26). To je prava molitva, jer nitko ne može zazvati Gospodine Isuse, već u Duhu Svetomu (1 Kor. 12,3). Što bi bila molitva Crkve već predaja Bogu onih koji ga ljube, Bogu koji je ljubav?

Bezuvjetno i bezgranično predanje u ljubavi Bogu i zauzvrat darivanje s Božje strane, potpuno i trajno sjedinjenje, tu se naše srce uzdiže do najvišeg stupnja, koji je nama dostupan, to je najviši stupanj molitve. Duše koje su se do toga uzvinule čine srce Crkve.

Dozvolit ću sebi oduži citat, da bih ilustrirao njenu sraštenost sa svijetom rimske liturgije:

HYMNUS

Ex fonte aeterno hauriens
Salutis aquas plurimas
In amnem crescis tumidum
Terram foecundas aridam.

Qui lumen est de lumine
Te fecit totam splendidam
Ut sicut sol illuminas
Noctis obscurae tenebras.

Ex corde Patris prodiens
Descendit ad haec infima
Carnem per se accipiens
Verbum quod pax eterna est.

Regina Pacis, impera
Colla superba subjuga
Mentes rebelles mitiga
Cordis obscura illumina.

Jesu, tibi sit gloria
Qui natus es de Virgine
Cum Patre et Almo Spiritu
In sempiterna saecula. Amen.

Mislim da nije potrebno znati mnogo latinskog da bismo bili fascinirani muzikom ovog teksta, a da se ne spominje njegov prakrasan sadržaj i misli u najboljoj tradiciji evropske himnodije. Autor tog uzvišenog himna jest naša Edith Stein, spjevala ga je kao redovnica za potrebe karmelskog časoslova.

U mom vlastitom, posve nevještom prijevodu (za one kojima je latinski baš stran)

HIMAN

Iz vječnog vrutka crpeći
Spasenja vode obilne
Ko rijeka si nabujala
i plodiš zemlju bezvodnu.

Svjetlo vječno, Božji Sin

Učini tebe presjajnu
Da kao sunce žarano
Tamnu noć rasvjetljuješ.

Riječ iz krila Očeva
U naše doli sišla je
Tijelo naše uzevši,
Riječ što vječni mir nam je.

Ti Gospo Mira vladaj nam
Pokori vrate ohole
Smiri sve nas buntovne
I mračna srca obasjaj.

Sva slava Tebi Isuse
Koj rođen si od Djevice
S Ocem i Duhom Preblagim
U vjekovječne vjekove. Amen.

Već nakon krštenja htjela je postati redovnicom (ubrzo je privatno položila redovničke zavjete), no njeni duhovni vođe to joj nisu dozvolili, savjetujući joj da apostolski djeluje kao laik. Tako je počela raditi na srednjoj školi časnih sestara dominikanki u Speyeru. Svoj je posao obavljala krajnje predano djelujući ne samo kao nastavnik već i kao odgojitelj. Već tada je uočila izgubljenost mlade generacije nakon rata — fenomen koji se daleko intenzivnije pojavljuje i danas pred nama. Ti nas mladi ljudi, pisala je, ne mogu razumjeti, ali mi moramo pokušati razumjeti njih i tako im možda pomoći.

Imala je siguran sud o svojim učenicama te ga je po potrebi znala prikladno priopćiti. Iz jednog pisma:

“Najbolje da Vam otvoreno kažem, što mislim o Vašim sposobnostima. Vi sigurno niste tako visoko nadarena kao Vaše sestre. Svakako tišti čovjeka, kad uza se ima ljude tako sposobnije od sebe. No u Vas je solidan razum, koji je kadar nositi se sa svim, što dolazi preda nj. Jedino ste spora i nespretna u izražavanju, zato nikad ne ćete sjajno prolaziti ispite. Ali ćete uvijek biti od koristi. Ne smijete mjeriti svoje razumijevanje onim što možete izreći. Ono što ste dobili, djeluje u Vama i ako niste sve kadri izraziti i riječima. No i to će se s vremenom popraviti...”

Uza sav naporan rad na školi, pomalo se vraća filozofsko pedagoškim temama — sada s kršćanskog stanovišta. Prevodi najprije kardinala Newmana i to njegova pisma iz mladosti a zatim njegovo kapitalno djelo ’The Idea

of the University' (za koje ne znam je li ikad u nas prevođeno; ovo kažem, ne bi li se našao netko tko bi se prihvatio tog hvalevrijednog posla). Zatim jednako tako fundamentalno djelo 'De veritate' Tome Akvinskoga, nastupa kao cijenjen govornik na skupovima katoličkih intelektualaca i pedagoga.[3] 1932 postaje docenticom na Njemačkom Institutu za znanstvenu pedagogiku u Münsteru. Tu je razvila višestruku i plodnu djelatnost, koja je nažalost bila kratka vijeka; nakon što je Hitler preuzeo vlast 1933 morala je napustiti taj položaj. To je nije nimalo smelo, sad je mogla ostvariti svoju davnašnju težnju da postane redovnicom karmelićankom. Nimalo ne zanemarujući svoje redovničke dužnosti kao ni brigu za duhovne teškoće i nevolje svojih bližnjih u svijetu tu je napisala značajna djela filozofsko-teološkog i mističko-teološkog sadržaja. 1938 poglavari je šalju u Holandiju, da bi je makli s očiju nacističkih vlastodržaca. 1942, reagirajući na jedno pastirsko pismo holandskih biskupa u kojem se kritizirao postupak nacista prema Židovima njemačka vlast je kao odmazdu u roku od nekoliko dana iz Holandije pokupila sav katolički kler i redovnice židovskog porijekla — njih je bilo čak 244! — te ih otpremila na istok, najvjerojatnije u Auschwitz gdje su u najkraćem vremenu pobijeni (prema visoko vjerojatnim zaključcima historičara, jer pouzdanih izravnih podataka o mjestu i vremenu njezine smrti nema).

Uz Edith Stein vezane su sudbine nekih drugih poznatih židovskih imena. Osim njezine sestre Rose, koja je bila karmelska trećoredica u istom samostanu tu su poznata braća i sestre Löb. Njihovi su roditelji Židovi postali katolici. Od sedmero djece šestero ih je bilo u trapističkom redu. Njih petero uhićeno je zajedno s Edith i zajedno s njom poginulo u Auschwitzu. Na jednom poslijeratnom procesu nacistima u Münchenu optuženi su bili terećeni za umorstvo kako Edith Stein tako i legendarne Ane Frank. Zastupnik optužbe Robert Kempner o tome je napisao knjigu.

Njena autobiografija je stoga ostala nedovršena. Taj je nedostatak utoliko teži, što Edith Stein nije stigla opisati onaj dio svog života, u kojem je doživjela svoju osobnu krizu te obraćenje i krštenje. Termin *obraćenje* kod Edith Stein treba oprezno koristiti; on je svakako opravdan u strogo novozavjetnom smislu ali ne u danas uobičajenom smislu *promjene konfesije*. Ona je sebe i nakon krštenja smatrala Židovkom u punom smislu te riječi. Što

[3] Prevođenje je smatrala samozatajnom i odgovornom zadaćom. Zabilježen je njen komentar još kao gimnazijalke: "Prevodilac mora biti kao staklo na prozoru, koje propušta sve svijetlo, a samo se pritom ne vidi." Shvatila je jednostavnu, a prevažnu istinu da je najbolji način da se uđe u jednog mislioca taj, da ga pokušamo prevesti na naš materinji jezik.

je pak mislila o potrebi krštenja Židova, svjedoči njeno živo apostolsko zalaganje u tom smislu među židovskim rođacima i poznanicima. Njena sestra Rosa je pod njezinim utjecajem postala katolkinjom, odvedena je iz Holandije i poginula zajedno s Edith. Prijateljicu, također nedavno krštenu Židovku moli da češće posjećuje njenu sestru udanu u Hamburgu, koja je imala dvije kćeri Ilse i Anni. Piše "... ne treba da skrivate svoju konverziju pred mojom sestrom... Ilse je posve bezbožno odgojena, ali kod Anni ćete naići na topao prijam. Nikad se na zna hoće li bačeno zrno ipak proklijati..."

Edith Stein kao pedagog. Taj je aspekt njenog djelovanja kako teorijskog tako i praktičnog od znatne vrijednosti i za naše vrijeme. Uz studij u Breslavi ubrzo se prihvatila i poučavanja na pučkom sveučilištu, to su joj bila prva pedagoška iskustva. Kasnije kad je izbio rat i nastavnici morali pod oružje nastupila je službu kao suplentica na gimnaziji u Breslavi. Svojim učenicama u Speyeru ostala je u nezaboravnoj uspomeni. Jedna je kasnije rekla: Dr. Stein nam je davala njemački, a zapravo nam je davala sve: moralnu i vjersku izgradnju vlastitog budućeg života. Kako se tu školovao i redovnički podmladak, bilo je mnogo mladih časnih sestara, koje su se tu pripravljale za učiteljski poziv. Poznati suvremenik isusovac Przyvara piše: *Njezin utjecaj na sestre bio je tolik da se mogao mjeriti s autoritetom učiteljice novakinja. Ona je znala otkriti i podsticati među njima one koje su danas vodeće sile Reda.* Tu je do punog izražaja došao tzv. isusovački odgojni princip, koji je inače skeptički poljski filozof Leszek Kolakowski formulirao ovako: svaki čovjek ima u sebi dobrih osobina; zadaća je odgojitelja da te osobine otkrije te ih podstiče i njeguje.

U tom smislu djelovala je i za svog već spomenutog kratkog boravka na Njemačkom Institutu za Znanstvenu pedagogiju u Münsteru, napisala značajne rasprave o ustrojstvu i izgradnji osobe, i držala niz zapaženih javnih nastupa. Prirodno je da se pritom ponajprije obraćala djevojkama i mladim ženama. Posebnu pažnju posvetila je teškoćama majki koje su zaposlene izvan kuće.

Javni nastupi, kolikogod bili cijenjeni od suvremenika, nisu bili njena želja, njih se morala prihvatiti jer je vidjela da za tim postoji potreba, i da to žele njeni duhovni vođe, no ona je u sebi već živjela redovništvo u razmatranju, postu i molitvi. Stoga njezin ulazak u Karmel za nju nije značio nikakav skok u tešku askezu i disciplinu, dapače u mnogim su stvarima redovnička pravila bila blaža nego njezini običaji u svijetu. Jedina teškoća u njezinom spisateljskom radu bio je raspored molitava i časoslova, koji nije dozvoljavao dulji rad za pisaćim stolom. No i to je rado podnosila. Znala bi

reći da se u svijetu nije nikad tako bezbrižno smijala do suza, kao za vrijeme rekreacije u Karmelu.

Impresivan je Edithin 'samoodgoj' — on je počeo već prije njenog krštenja a poslije se produbio pod vodstvom duhovnika vikara Schwinda i poslije opata Walsera. Jedna od njenih učenica iz Speyara sjeća se: Bila je toliko uravnotežena da nisi lako mogao utvrditi njen temperament, očito je bila sangvinična, jer je jednom kasnije prije vremena izašla iz razreda, zato što nitko nije bio u stanju prepoznati jedan dio rečenice.

Taj ozbiljan i neprekidan rad na samoj sebi može se donekle rekonstruirati i iz njezine prepiske s poznatim poljskim filozofom, kolegom sa studija Romanom Ingardenom, u koga se ozbiljno zaljubila, no on osjećaje nije uzvraćao. Ta značajna zbirka od oko 150 pisama osim mnogo podataka iz društvenog i duhovnog života katkada, ne prečesto, pušta na površinu osobne osjećaje. Ti se osjećaji najprije intenziviraju, na vrhuncu u jednom pismu spontano od uljudnog 'Vi' prelazi na intimno 'Ti', da bi se već u slijedećem svladala i osjećaje postepeno sublimirala u čisto prijateljstvo. Međutim prepiska jenjava, tek kad se vidjelo da ona želi misliti i djelovati kao katolički filozof. Ingarden za to nije imao razumijevanja smatrajući da vjera nema što tražiti u filozofskom razmišljanju i obratno, ne smijemo pokušavati Objavu rasvijetljavati sredstvima razuma. Njezin je stav bio posve suprotan, i to je vjerojatno bio najdublji razlog postepenog hlađenja njihovih odnosa u dvadesetim i tridesetim godinama. Ona bi rijetko ukorom reagirala na neke njegove očito nepromišljene izjave u tom smislu. Iz jednog pisma: *...kako je moguće da čovjek, koji je znanstveno naobražen kao Vi, koji u svemu zahtijeva strogu objektivnost i ni o čemu ne daje svog suda a da stvar nije prije toga temeljito ispitao, da taj čovjek pitanja od najveće važnosti jednostavno odbacuje frazama koje sa nahode na uličnim propagandnim lecima. Mislim dakako na Vašu frazu o "vladanju masama pomoću iskonstruiranog sustava dogmi". Nemojte to shvatiti kao osobni prigovor. Vaše je ponašanje tipično za intelektualca koji nema odgovarajućeg vjerskog odgoja. I ja bih još pred koju godinu reagirala na isti način. No dozvolite mi da u ime starog prijateljstva ovaj opći problem preformuliram u pitanje savjesti za Vas osobno. Jeste li se ikad nakon školskog vjeronauka pozabavili studijem katoličke dogme, njenog teološkog zasnivanja i historijskog razvitka? Jeste li se ikad zapitali, kako to, da su umovi jednog Augustina, Anselma od Canterburyja, Bonaventure, Tome — da ne govorim o stotinama i tisućama drugih manje poznatih ali ne manje mudrih od nas ovdje — u toj prezrenoj dogmi vidjeli nešto najuzvišenije što je dostupno ljudskom duhu, i jedino za što se isplati položiti*

svoj život? Kojim pravom te velike učitelje i svece Crkve proglašujete ili za budale ili za prevarante? U svakom slučaju tako ih okriviti možete tek nakon što ste najtemeljitije ispitali sve činjenice koje pritom treba uzeti u obzir. Biste li samom sebi — ako ne sebi a ono meni za volju — ta pitanja smireno i nepristrano postavili i na njih odgovorili? Odgovorili ne meni već sebi, *meni ne morate odgovarati, ako Vam se ne da.*

Ovo daje odličan uvid u način komunikacije i djelovanja katolkinje Edith Stein: biti apostol u danoj situaciji, posve prilagođena osobi bližnjega.

Negdje drugdje je rekla, 'ne možete nikoga ni u što uvjeriti osim možda u rijetkim časovima, kad vam on sam daje priliku za to.'

Još dublji uvid u tu problematiku kao i u shvaćanje svoje vlastite uloge apostola daje njen izvještaj o ponovnom susretu 1930 s Husserlom nakon osam godina što se nisu vidjeli i prvom nakon što je postala katolkinja:

Bila sam s njim posve otvorena... No treba se čuvati iluzija. Pozitivno je već to da se s njim može slobodno govoriti o posljednjim stvarima. No to povećava njegovu odgovornost, a s time i našu odgovornost prema njemu. Molitva i žrtva su sigurno važnije od svega što mu možemo kazati i — u to ne sumnjam — veoma su potrebne. Jedno je biti izabrano sredstvo Božjeg djelovanja, a sasvim drugo biti u stanju milosti. Nije naše da sudimo. Smijemo se ufati u Božje neizmjerno milosrđe, ali ne smijemo skrivati ozbiljnost posljednjih stvari. Poslije svakog susreta, kod kojeg bivam svijesna vlastite nemoći da neposredno djelujem riječima, zaoštrava se u meni nužnost mog vlastitog holokausta; sama sebi kažem "Hic Rhodus, hic salta". Naš nam se način života može činiti neodgovarajućim (tu očito misli na svoju želju da bude redovnica) ali što mi stvarno znamo o tomu? Ono o čem nema sumnje jest da stojimo ovdje i sada da bismo radili na spasu svoje duše i onih koji su nam povjereni.

Ingarden je posve negativno reagirao na njezin odlazak u Karmel. Na to mu Edith smireno odgovara: *Vaša shvaćanja našeg stava prema životu su toliko promašena, da nema nikakvog smisla da ih pobijam. Najbolje da Vam napišem par redaka o našem životu. Mi smo uvjereni, da se Bogu svidjelo izabrati malo stado onih koji žele da mu budu posve bliski te vjeruju da se broje među tim sretnicima. Mi ne znamo po kojim kriterijima se izvršio izbor. Svakako ne po dostojanstvu i zaslugama, stoga nas milost poziva ne čini ponosnima već malenima i zahvalnima. Naša je zadaća ljubiti i služiti... Nismo ostavile svijet jer ga smatramo bezvrijednim, već da budemo slobodne za Boga. Ako je Njegova volja, valja nam se počesto pozabaviti i stvarima koje se zbivaju s onu stranu samostanskih rešetki...*

Samoodgojem je stekla sve veću sigurnost u prosuđivanju događaja u društvu, njihovog dosega i značenja. Idealističke predodžbe iz mladosti ustupile su mjesto zrelim i iskusnim sudovima. Edith je sigurnom intuicijom predviđala svoju sudbinu. Nacisti su u Njemačkoj zatvarali jedan samostan za drugim. Njen komentar: *dobro je danas pomisliti na to da zavjet siromaštva uključuje i spremnost da napustimo drago samostansko gnijezdo. Mi smo se obvezale na klauzuru, ali Bog se nije obvezao da nas uvijek tu drži. Ima on druge zidove koji će nas čuvati. Slično je i sa sakramentima. Oni su nam redovito sredstvo Božje milosti. Ali Bog može postupiti i drukčije. U onom času kad nam vanjska sila onemogući primanje sakramenata, On nam taj gubitak može na drugi način obilno nadoknaditi; to će se dogoditi utoliko sigurnije i bogatije ukoliko smo se vjernije i čvršće držali sakramenata, dok smo ih imali.*

Edith Stein je i u drugim prilikama dokazala pouzdanu intuiciju za predviđanje budućnosti. Tako je npr. poznanici koja joj je čestitala, što se od progona nacista sklonila u Karmel, brzo odgovorila "i tu će oni mene pronaći" ili u svom tek nedavno otkrivenom pismu papi Piju XI, u kojem daje posve realnu sliku kako onog što se događalo 1933 tako i onog što je predviđala da će se dogoditi u neposrednoj budućnosti. Objavljivanje pisma (nakon otvaranja vatikanskih arhiva) izazvalo je buru svakakvih komentara i osjećaja, najčešće žestokih napada na Crkvu. Mislim da je u takvoj prilici ponajprije potrebno znati stanje stvari, tj. tekst pisma. Ja ću sebi dozvoliti potpuni citat pisma koje je napisano u travnju 1933 dakle neposredno nakon Hitlerovog preuzimanja vlasti:

Sveti oče!

Kao dijete židovskog naroda, koje je milošću Božjom jedanaest godina dijete Crkve Katoličke, usuđujem se Ocu Kršćanstva izreći ono što tišti milijune Nijemaca.

U zadnjim tjednima događaju se u Njemačkoj stvari koje su poruga svakoj pravdi i čovječnosti, a o ljubavi prema bližnjem da se ne govori. Godinama su nacionalsocijalistički vođe propovijedali mržnju prema Židovima. Sad kad su se dokopali vlasti i naoružali svoje pristaše — među njima očito i kriminalne elemente, niklo je sjeme te mržnje. Sama je vlast nedavno priznala da je došlo do izgreda. Nemoguće je stvoriti sud o razmjerima tih izgreda, jer je javno mišljenje pod čizmom sile. No prema onomu što sam saznala među svojim poznanicima, niukoliko se ne radi o izoliranim slučajevima. Pod pritiskom

svjetskog javnog mnijenja vlast je pribjegla 'blažim metodama'. Puštena je parola da 'nijednom Židovu ne smije pasti vlas s glave'. No mjerama bojkota, čime ljudima oduzima materijalnu egzistenciju, građansku čast i domovinu, ona mnoge tjera u očaj: meni je u posljednjih nekoliko tjedana poznato 5 slučajeva samoubojstva, kao posljedica tih napada. Možemo žaliti što je tim ljudima nedostajao nutarnji oslonac da podnesu sudbinu. Ali odgovornost pada najvećim dijelom na one koji su tu situaciju izazvali. Ona pada i na one koji na sve to šute.

Sve što se dosad dogodilo i dnevno se događa potječe od vlasti koja sebe naziva 'kršćanskom'. Tjednima čekaju i nadaju se ne samo Židovi već tisuće vjernih katolika u Njemačkoj, a ja mislim i u svijetu, da Crkva Kristova uzdigne svoj glas i ustane protiv te zloporabe imena Kristova. Nije li to obožavanje rase i državne sile, kojim se svaki dan na radiju brutalno indoktriniraju mase, otvorena hereza? Nije li istrebljenje židovske krvi ujedno i blaćenje presvete čovječnosti našeg Otkupitelja, presvete Djevice i apostola? Nije li to u posvemašnjoj suprotnosti s ponašanjem našeg Gospodina i Spasitelja, koji je još na križu molio za svoje progonitelje? Nije li to crna mrlja u ovoj svetoj godini, koja bi trebala biti godina mira i pomirenja?

Svi mi, koji smo vjerna djeca Crkve i otvorenim očima gledamo ono što se događa u Njemačkoj, bojimo se najgorega za ugled Crkve, ako šutnja i dalje potraje. Uvjereni smo, da ta šutnja ne će biti u stanju da kûpi mir sa sadašnjom njemačkom vlasti. Borba protiv katolicizma vodi se zasad u tišini i u manje brutalnom obliku, negoli protiv Židova, ali nije manje sustavna. Ne će potrajati dugo i nijedan katolik ne će u Njemačkoj moći imati bilo kakvu društvenu funkciju, ukoliko se potpuno ne pokori njihovoj liniji.

S molbom za apostolski blagoslov uz noge Vaše Svetosti. Dr. Editha Stein, docentica na Njemačkom Institutu za znanstvenu pedagogiku, Münster.

Daleko je od mene komentirati a kamoli kritizirati držanje Katoličke hijerarhije prema Hitlerovoj Njemačkoj. Svijestan činjenice da se takva izjava često shvaća kao neki skriveni komentar, dozvolit ću sebi još jedan citat iz pisma koje su holandski biskupi telegrafski uputili njemačkim okupacijskim vlastima 1942.

"Niže potpisani holandski biskupi, duboko potreseni postupcima prema Židovima u Holandiji, kojima su ti ljudi isključeni iz normalnog društvenog života, sa zaprepaštenjem doznajemo o novim mjerama, kojima će se ljudi,

žene, djeca i čitave obitelji deportirati na njemački teritorij.

Nevolje koje će takvim postupcima pogoditi desetke tisuća ljudi, svijest da se ti postupci protive najdubljim moralnim osjećajima holandskog naroda, a posebno činjenica da su ti postupci upravljeni protiv Božjih zapovjedi pravde i milosrđa sile nas da Vas usrdno zamolimo da te postupke obustavite."

Važno je pritom reći da je to pismo bilo javno, to jest biskupi su njegov tekst objavili u poslanici koja se čitala po svim župnim crkvama kao i to da je upravo ovaj prosvjed Crkve bio neposredni povod već spomenutoj deportaciji i likvidaciji, koja je zahvatila Edith Stein...

Njena knjiga 'Iz života jedne židovske obitelji' i nije standardna autobiografija, ne samo zato što je ostala nedovršena. U predgovoru piše:

Htjela bih zapisati, što sam kao židovstvo sama doživjela; svjedočanstvo pored mnogih drugih koja su objavljena ili će se pojaviti u budućnosti. Ovo je povijest za onoga, tko nepristrano sa izvora želi saznati istinu.

Neposredan cilj bio je, dakle, svojim suvremenicima u prvim danima i godinama nacističke strahovlade prema vlastitom sjećanju opisati, kako su radili, živjeli i osjećali, što su mislili i čime se zanosili njemački Židovi u carskoj i predhiltlerovskoj Njemačkoj krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća.

Edith Stein nam ujedno daje i sliku tadašnje Njemačke koju je kao oduševljeni izletnik i putnik temeljito proputovala, čak propješačila. Njemačke, koju je kao domovinu žarko voljela, za koju se oduševljavala, angažirala i — trpjela. Svom njemačkom nacionalnom osjećaju ostala je vjerna do kraja. Taj je osjećaj koegzistirao s jednako snažnim osjećajem pripadnosti židovskom narodu, a isto tako kasnije i Crkvi Katoličkoj.

Ono što karakterizira svijet mlade Edith Stein jesu i čvrsta moralna načela o međuljudskim odnosima posebno u odnosu spolova među mladima. Današnjeg čitaoca će fascinirati suzdržanost — barem u širem krugu u kojem se ona kretala — kada bi se javila simpatija ili čak dublja sklonost, koja iz raznih razloga nije mogla završiti brakom.

Kad Edith Stein opisuje svoju obitelj — a to je i naslov knjige — onda je tu svakako sadržan i znatan udio autobiografskog materijala, no trenutci u kojima ona daje dublji uvid u svoj nutarnji, posebno osjećajni svijet nisu baš prečesti. *Secretum meum mihi* — kažu da je jednom rekla.

Stoga je od posebnog značenja 'anticipirani' odlomak "Kako sam došla u Karmel". On nam daje naslutiti kako bi izgledala kronika njezinog obraćenja i katoličkih dana da ju je stigla napisati. Kulminacija tog teksta je svakako

potresni kratki razgovor s majkom, koja je kako-tako prebavila njezino krštenje u Crkvu Katoličku, dok ju je kćerina odluka da ode u Karmel naprosto porazila: znala je da je to kraj i da Edith, svoju najmiliju najmlađu ne će više nikada vidjeti.

Zadnji dan koji sam provela kod kuće bio je 12. listopad, moj rođendan. Ujedno je to bio zadnji dan židovskog slavljenja sjenica. Moja je majka odlazila na bogoslužje u sinagogu rabinske škole. Ja sam išla s njom jer smo taj dan htjele biti što više na samu jedna s drugom. Erikin učitelj ljubimac, poznati učenjak držao je lijepu propovijed. Kad smo se u sinagogu vozile tramvajem nismo puno razgovarale. Da je malo utješim rekla sam joj da su prvi mjeseci u Karmelu samo vrijeme kušnje. No to nije pomoglo: "Kad se ti upuštaš u takvu kušnju znam da ćeš je i izdržati." Na povratku kući mati je htjela ići pješke. Tričetvrt sata s njezine 84 godine! No morala sam pristati, jer sam vidjela da još želi nesmetano razgovarati sa mnom. "Zar propovijed nije bila lijepa?" "Jest." "Znači može se biti pobožan i ako si Židov?" "Svakako, ako nisi upoznao ništa bolje." A onda u očaju: "Zašto si to upoznala? Ne želim reći ništa protiv njega. Sigurno je bio vrlo dobar čovjek. Ali zašto se učinio Bogom?"

Točka. Ovaj dijalog razotkriva bit odnosa između kršćanstva i židovstva; odnosa očišćenog od svih mogućih predrasuda, simpatija ili antipatija. Tu je, usuđujemo se reći, početak i kraj svakog dijaloga između *vjernika* kršćana i Židova, ako taj dijalog ne ostaje samo na površini. Površini društvenog ili kulturnog djelovanja, međusobnog poštovanja i suživota, ma koliko nesumnjivo važni svi ti aspekti bili.

Svoju duhovnu oporuku sastavila je u Holandiji kratko prije svoje pogibije ovako:

Već sad primam s veseljem smrt koju mi je Bog namijenio u posvemašnjoj podložnosti pod njegovu presvetu volju. Molim Gospodina da primi moj život i smrt – na njegovu čast i slavu – te na nakane Presvetog Srca Isusova i Marijina i Svete Crkve – za održanje i posvećenje našeg Svetog Reda, posebno Karmela u Kölnu i Echtu, kao naknadu za nevjeru židovskog naroda, da Gospodin bude (napokon) primljen od svojih, da dođe njegovo kraljevstvo u slavi, za spasenje Njemačke i mira na svijetu, najposlije za moju rodbinu, žive i mrtve i sve koje mi je Bog dao, da nijedan od njih ne propadne.

Eto toliko skromnih riječi o Edith Stein; mislim da nam ona može biti svjetionikom u današnjim idejnim i crkvenim lutanjima. Svjetionikom ali i upitnikom. Ne utoliko, da ne bismo razumjeli njene postupke, već da bismo preispitali svoje vlastite stavove i naučili se gledati istini u oči, ma kako teška bila. Hvala Vam na strpljenju.